

ALFONS GARRIDO (*)

**ORIGEN I EVOLUCIÓ DE LES
ASSOCIACIONS DE PESCADORS A
TRAVÉS DEL GREMI DE SANT PERE
DE PALAFRUGELL (SEGLES XVII-XX)**

(*) DOCUMARE. Centre de documentació de la pesca i el mar

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ
Sant Feliu de Guíxols, 2010
Volum 29 - ISSN 1130-8524

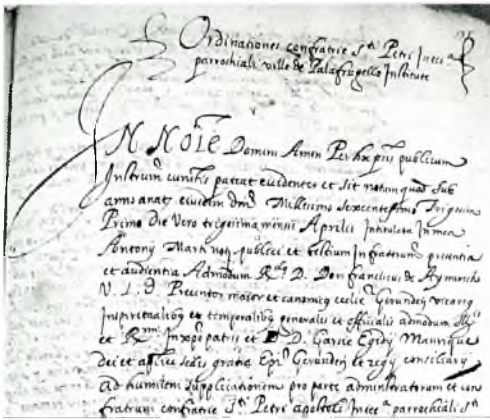
RESUM: Les confraries de pescadors tenen una llarga tradició a Catalunya i Palafrugell és un observatori privilegiat per estudiar la seva evolució històrica. Des del segle XVII el "Gremi de Sant Pere" de pescadors va ser una institució de gestió del risc dirigida a dotar d'eines per afrontar la incertesa de l'ofici, ajudar-se mútuament, impulsar serveis col·lectius i organitzar la devoció a Sant Pere. Els canvis socioeconòmics de l'entorn provocaren que canviés de naturalesa i nom diverses vegades. Sa Perola, el tenyidor del gremi, centralitzà la vida social de Calella, constituint un dinàmic espai de socialització pesquera. Avui s'ha reconvertit en centre d'interpretació per explicar aquesta història.

PARAULES CLAU: Palafrugell, pescadors, associacions, Història, Gremi de Sant Pere, Sa Perola.

ORIGEN I CARACTERÍSTIQUES DE LES CONFRARIES DE PESCADORS

Des de temps remots, el mar ha estat una font inesgotable de recursos, encreuament de cultures, via de comunicació entre civilitzacions, oportunitat de negoci i font d'inspiració per a tot tipus d'artistes. Però la concepció positiva, benèfica i bucòlica del mar és un fet relativament recent en la consciència col·lectiva del nostre país. La mirada sobre el medi aquàtic ha estat condicionada durant molts segles al desconeixement de les forces que el governen, al temor a la seva immensitat, a la desconfiança d'un medi hostil, inabastable i incomprensible. En contraposició a la terra, les profunditats oceàniques eren l'hàbitat de les forces malignes. Per aquests motius, l'espai marítim no ha estat assumit i incorporat a l'imaginari col·lectiu de les societats europees fins a temps relativament recents.

El mar és, a més, un dels entorns de treball més perillosos, origen de tot tipus de catàstrofes i accidents. L'home ha conviscut amb la incertesa del recurs i de la meteorologia, sempre pendent que del mar arribessin les invasions i els pirates. La població vivia lluny de les platges, reservades a la "gent de mar", un grup històricament marginat i força incomprensible que va desenvolupar en el marc del seu aïllament social una particular cosmovisió, una manera d'entendre la relació amb la natura i entre els seus membres.

Ordenances de la confraria de pescadors de Sant Pere de Palafrugell. ADG, 1631

caritat cristiana. S'estenen arreu les expressions d'ajuda mútua i s'organitzen sistemes assistencials per fer front a un dels principals reptes dels pescadors: la seva pobresa.

Així, el risc de l'ofici, la incertesa, la pobresa, la marginació i l'esperança en el més enllà són factors que sostenen des del segle XI fins als nostres dies les confraries de pescadors. A Catalunya tenen l'origen en la *solidaritates* medieval, en l'organització de la devoció popular vinculada a les creences i pràctiques religioses de la gent de mar, i en la institució d'un sistema assistencial i mutualista per alleugerir el perill i les privacions de la vida en mar. Aquestes entitats han estat definides com a "institucions de gestió del risc".¹ De la mateixa manera, la necessitat de gestionar l'ofici i de la sempre difícil relació del sector amb els intermediaris i la comercialització de les captures portà, a partir del segle XV, a la fundació de gremis de pescadors. Amb el pas dels segles l'associacionisme marítim adquirí al país una enorme rellevància. A partir del segle XVIII, l'administració de Marina unificà aquestes associacions sota el nom de *gremis de mar* amb l'objectiu de posar-les al servei d'un ambiciós projecte reformador. Un cop extingits els gremis a mitjan segle XIX, la necessitat de comptar amb institucions d'assistència que auxiliessin un col·lectiu fortament depauperat explica el sorgi-

La creença en l'auxili sobrenatural, manifestada en la invocació als estaments celestials, a les verges i als sants, facilità la multiplicació de rituals i pràctiques religioses molt variades i heterogènies. Els pescadors han estat, a més d'uns supersticiosos recalcitrants, uns devots creients de la religió oficial, sentiments que reforçaren els lligams de solidaritat confraternal basats en la

¹ LÓPEZ, E., "Derechos de propiedad informales y gestión comunal de las pesquerías en el País Vasco. Un enfoque ecológico-institucional." *Revista de Historia Económica*, 2003, vol. 21, núm. 1, p. 11-50.

ment de noves entitats associatives, com els pòsits de pescadors i els montepio, de fort component classista i mutualista. Acabada la Guerra Civil (1936-1939), l'administració estatal decidí recuperar el model confraternal i a partir de 1943 reconvertí les confraries de pescadors en cèl·lules bàsiques de la gestió pesquera espanyola, model que amb pocs canvis encara avui perviu en el sector.

El litoral empordanès és un bon observatori per explicar l'evolució d'aquest associacionisme marítim i pesquer. Els pescadors de Palafrugell es van anar dotant al llarg dels segles d'institucions que apaivaguessin les conseqüències de l'infortuni en mar, per millorar la condició social del col·lectiu i erigir, entre tots, serveis professionals vinculats a l'ofici i a l'assistència als més necessitats. Una manifestació tangible i prou representativa de la seva acció és el tenyidor de Sa Perola. El seu origen i la seva pervivència estan estretament lligats a la confraria de pescadors local, denominat genèricament, a través dels anys, Gremi de Sant Pere. Un breu repàs a la seva història permetrà comprendre el desenvolupament d'unes institucions característiques del nostre litoral i que expliquen, en darrera instància, la necessitat d'intervenció sobre aquest element patrimonial.

LA CONFRARIA DE SANT PERE DE PESCADORS DE PALAFRUGELL

Les primeres referències d'associacionisme pesquer a Catalunya es localitzen a les terres de l'Ebre a l'entorn del segle XIV. Durant l'edat mitjana, el moviment confraternal i gremial germinà en els punts del litoral amb una activitat pesquera més destacada (Barcelona, Tarragona, Blanes, Cotlliure). Però no és fins a l'aplicació de la Contrareforma catòlica del segle XVI que les confraries devocionàries de caire professional, i entre elles les de pescadors, es multipliquen pel territori. El Concili de Trento (1545-1563) impulsà les confraries amb l'objectiu de posar-les al servei del projecte reformador de reconducció i control de la devoció i la cultura populars. Es convertiren en un nou mitjà d'enquadrament de la població dins una altra mena de religiositat més institucional, que intentava suprimir les pràctiques religioses estretament lligades a les supersticions i a la bruixeria. Així doncs, el món de la pesca anà adoptant la proposta de Trento per organitzar els serveis d'assistència i ajuda mú-

tua, alhora que els rectors de les parròquies estimulaven l'erecció d'altars i capelles per venerar el protector celestial per excel·lència dels pescadors: sant Pere.²

L'apogeu de la pesca en el teixit econòmic del litoral del segle XVII coincideix amb la proliferació de les confraries devocionàries i assistencials de pescadors a Catalunya: alguns exemples són la de Sant Feliu de Guíxols (1594), Lloret (1597), Torroella de Montgrí (1601), Palamós (1610), Roses (1617, aprox.), Badalona (1628), Calella (1631) o Malgrat (1697). Palafrugell i les seves cales eren a començament de segle un dinàmic referent pesquer. La construcció de la torre de defensa entre Calella i Llafranc per protegir els pescadors dels pirates dóna fe de l'existència d'un col·lectiu que, s'afirma, "... *entren en mar per a pescar, com bé tenen costum...*" La firma de la concòrdia entre el prior del monestir de Santa Anna i la població, el 1570, pel pagament del delme del peix i corall és una altra evidència més d'aquest treball exercit per pescadors sempre vigilants a la presència dels pirates turcs i nord-africans.³

Tal vegada fossin els descendents d'aquells mateixos pescadors els que el 30 d'abril de 1630 firmaven a l'església parroquial, amb llicència del bisbe de Girona, les "*Ordinations fetas per los jurats y consell de la vila y terme de Palafrugell y per los pabordes y confreres de la confraria de Sant Pere dels pescadors de la dita vila y terme, o de la maior part de aquells, per conservatio de dita confraria del gloriós y beneventurat Sant Pere, cap del Apostols y patró dels pescadors*".⁴ Aquesta ordenança, conservada a l'Arxiu Diocesà de Girona, era el fonament jurídic que establia l'esquema d'organització i de funcionament. Nomenats pels jurats municipals i controlats pel rector –com manava la Contrareforma–, tres pescadors amb funcions de pabordes o administradors es farien càrrec de l'entitat cada any. La confraria era fortament corporativa, atès que "*pugan entrar y asentar si tots los pescadors de dita vila y terme, y no de altres parts,*

2 GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: la confraria de Sant Pere de Palamós (segles XVII-XVIII)*, Girona: Universitat de Girona, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2006.

3 Segons recull el *Llibre de Privilegis de Palafrugell (1250-1724)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2007, p. 140-141. La concòrdia amb l'abast del Monestir de Santa Anna està extret de l'AMP. Fons de Pergamins. 1572, octubre, 27. El perill de la pirateria es pot comprovar al dietari de la família Fina "Vuy. a vint-i-tres del mes de agost de l'ayn 1597, són vinguts dos fragatas de moros a Calella. Són-sa desembarcats a port Pelegrí, a la riera den Grassot, y són-se'n anats per darrera de les botigues de dit port." *Notes i dietari de la família Fina*. Palafrugell: Ajuntament, 1998, p. 28.

4 ADG. Notaralum. G-122. 30 Abril 1631.

Processó pescadora en motiu de la celebració de la Verge del Carme. Calella, anys 40 del segle XX. AMP. Col·lecció Carme Morató.

y tots los qui tindran offici de pescadors, y llurs mullers y familia, y no altrás.”

A través dels estatuts, coneixem les seves funcions devocionàries i assistencials a escala local. Per un costat, els pabordes s'en-carregaven de preparar i pagar les misses a favor del confreres difunts, per venerar el sant patró o per conjurar la sort de la pesquera. Se celebraven a una capella amb un altar dedicat a Sant Pere dins de l'església parroquial, adornat i mantingut dels pescadors amb ciris i ornaments.⁵ L'assistència a les processons i actes litúrgics en el marc de la parròquia també es vehiculaven a través de la confraria, un acte de reafirmació grupal amb una forta càrrega simbòlica, tant pels carrers del municipi com a l'ermita de Sant Sebastià de la Guarda, punt de devoció dels mariners locals.

La majoria de confraries de pescadors catalanes es finançaven principalment amb les quotes dels confreres. El patrons-pescadors de Palafrugell aportaven al fons dos sous “*lo dia que ·s donarà la venda de las xàvegas y dia que ·ls pagaran los homens y gastos se fan quiscun any per regonexar las xavegas*”. La resta de membres, és a dir, mariners i familiars, en pagaven només un. A banda, els obrers

⁵ Beneït el març de 1597. ADG. Registre de Lletres, U-300.

recollien amb regularitat “acaptes” o caritats de peix de pescadors devots, que es venien en subhasta “al més donant”. Un baci o “*plati-llo*” amb llicència episcopal instal·lat a l'església parroquial de Sant Martí arrodonia uns ingressos sempre minsos destinats, entre altres finalitats, a “*subvenir a las necessitats que entre los confrades de dita confraria y confrasesas, com és cativens de moros y casament de donzelles pobres que fos en constitutos en pobresa o malaltia*”.

La vida quotidiana d'aquesta primerenca institució marinera és força desconeguda per la manca de documentació comptable o social. Cal pensar que evolucionaria de forma molt similar a confraries veïnes que sí que coneixem amb una mica més de profunditat. A Palamós, per exemple, les quotes dels confreres, acaptes per les platges i el baci van servir per construir una barraca prop del mar per situar-hi, el 1716, el primer tenyidor comunal de la vila.⁶ Tenyir les xarxes constituïa una de les tasques més habituals, feixugues i cares que devia assumir el pescador. Per això, arreu s'instal·laren “*peroles per tenyir rets*” per facilitar-li la feina i no haver de dependre de peroles privades. Alhora, els beneficis d'aquells tenyidors comunals es destinaven a sufragar altres serveis d'ajuda mútua. En aquest sentit, a Begur els diners del tenyidor inaugurat el 1719 servien per administrar la confraria de captius de la vila. Amb el temps, aquests edificis concentrarien i donarien cobertura a la vida social de l'entitat, convertint-se en focus de sociabilitat col·lectiva, reunions i espais de conversa, i en molts casos també en seu de la mateixa confraria o gremi. Sabem que a Sant Feliu de Guíxols, el gremi de pescadors es reunia “... *en la botiga propia del mencionat gremi comunment anomenada “del Parol” ahont se tintan las retes de pescar, situat en la dita vila, y en lo racó anomenat del Llevant...*”⁷ És molt probable, doncs, com apunta Blanca Sala, que el tenyidor de Sa Perola, a Calella de Palafrugell, sorgís en un moment indeterminat del segle XVIII a redós de la Confraria de Sant Pere.⁸ El protagonisme de la pesca i els pescadors en aquella època a la vida social del municipi deuria ser destacable. Sabem, per exemple, que els pescadors aportaren una part important dels diners necessaris per afrontar la construcció

6 GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme...*, op. cit., p. 116-121.

7 AHG. Fons Notarial. Sant Feliu de Guíxols, 1765.

8 SALA, B., *Sa Perola i la pesca a Calella*. Palafrugell: Ajuntament, p. 70.

Alumnes de l'escola de Calella, la majoria fills de pescadors. AMP. Col·lecció Epifani Davant

del retaule central de l'església parroquial de Sant Martí, iniciat el 1644 i no acabat fins al 1784.⁹

LA INTERVENCIÓ DE L'ADMINISTRACIÓ DE MARINA I ELS GREMIS DE MAR

A partir de la segona meitat de segle XVIII s'instaurà a tota la península ibèrica la Matricula de Mar: sistema de reclutament imposat per la Monarquia Hispànica que obligava la gent de mar a servir als vaixells de guerra, per torns, a canvi de poder viure del seu ofici. A canvi, s'atorgaven una sèrie de "privilegis", que en opinió de molts especialistes no foren res més que mostres de simple equitat davant una mesura dura i impopular. L'obligatorietat del servei empitjorà encara més les condicions de vida d'una classe social ja prou

⁹ La llicència episcopal per poder pescar en festius obligava els pescadors a col·laborar amb l'obreria de la parròquia i amb les obres del temple. ADG. Registre de Lletres, U-298, 1588, abril, 30. Sobre el retaule, PÉREZ, A., *L'art religiós a Palafrugell*. Palafrugell: Ajuntament, 2007, p. 29.

<u>Año</u> <u>1942</u>			Ester cost	
Cobro para tener				
Enero	11	José Esteva	1	
Febrero	1	Martín Cortez	1	
"	1	Juan Sabut	1	30
"	1	Antón Ferrer	1	
"	3	Sebastián Pareras	1	
"	3	Feliciano Pocus	1	
"	17	José Esteva	3	
Marzo	15	José Pareras	2	
"	20	Martín Cortez	2	
Abril	1	José Esteva	9	
"	7	Sebastián Pareras	2	
"	13	Luis Pareras	2	
"	25	Martín Cortez	2	
"	30	Juan Sabut	5	
"	1	Por tres meses de alquiler casa y luz	33	30

Relació d'ingressos del tenyidor de Sa Perola, 1942. AMP. Fons Gremi de Sant Pere

maltractada i empobrida, i frenà el desenvolupament d'un sector pesquer nacional.¹⁰

La Matricula de Mar suposà el desplegament d'una complexa administració i la segregació de la gent de mar en una jurisdicció privativa destinada a facilitar el control del contingent de matriculats. També va tenir una forta repercussió sobre les associacions de pescadors. Per facilitar l'enquadrament dels efectius i conèixer el seu estat –les desercions del servei militar eren molt habituals–, la Marina es fixà en la xarxa de confraries i gremis escampats arreu del territori, i inicià un insistent treball d'uniformització i supervisió de la seva organització i gestió. La voluntat de l'administració era doble. Per un costat, volia sostreure les confraries de l'òrbita de l'Església, unificar-les sota la forma i denominació de *gremios de mare-*

10 MATEO OVIEDO, J., *Con arte y parte: los pescadores del Empordà en el siglo XVIII*. [tesina de licenciatura]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001. LÓPEZ, O.; MIRABET, M., "La Institucionalización de la Matricula de Mar: textos normativos y consecuencias legales para la gente de mar y de maestranza". Dins Martínez Shaw, Carlos (ed.), *El Derecho y el Mar en la España moderna*. Granada: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Granada, 1995. p. 217-239.

antes, i fer-les treballar en benefici de la Matrícula i del reclutament; per l'altre, s'havien d'eradicar molts vicis i males pràctiques al si de les confraries, com el descontrol en les despeses, el desviament de diners, la seva instrumentalització en disputes locals o la inversió dels fons en plets contra l'autoritat. Moltes confraries, de la mà dels rectors parroquials i jurats municipals, oposaren una forta resistència al canvi de naturalesa i dificultaren tant com pogueren el procés d'uniformització. Els intendents de Marina de l'època, Manuel de Zalvide i Muñoz de Guzmán, clamaren una i altra vegada que es formessin a tots els ports i platges "*gremios separadores sin mezcla de otros oficios que no gozan de los privilegios de marina*", però el compliment fou molt desigual, quasi marginal, i a final de segle XVIII la majoria de confraries continuaven funcionament com sempre.

L'ocupació napoleònica i la guerra de la Independència suposaren una greu desorganització de l'administració espanyola i del sistema de lleves de Marina. A més, l'incipient liberalisme apostava per la llibertat d'indústria i la supressió dels gremis. La Restauració, en canvi, donà un impuls definitiu a l'agremiació marinera –no sense una llarga i agre discussió entre tradicionalistes i reformadors dins de la Marina¹¹– i a la unificació, aquest cop reeixida, de totes les associacions sota la forma de *gremio de mareantes*. La Monarquia atorgà als gremis la gestió en l'àmbit local de l'activitat pesquera, sota les directrius marcades per l'administració, i la tasca de control de l'ofici i els seus professionals. A partir de 1828 s'imposà un nou estatut gremial, idèntic a tota la península, que dibuixava una organització dirigida a la prestació de serveis comunitaris als associats, la representació dels interessos dels pescadors davant les autoritats de Marina i a l'organització de l'assistència social.¹²

La nova junta del *Gremio de Mareantes* de Palafrugell estava formada per un director, uns consellers i un tresorer, que decidien els principals assumptes relacionats amb la pesca, la navegació i comerç marítim del municipi. L'assemblea de patrons i mariners només se celebraria un cop l'any, i de fet seria el nou comandat de la província de Marina el que fiscalitzaria en última instància el funcionament de l'entitat, les seves activitats, els seus magatzems,

11 Discussió que es pot seguir a AMDAB. Matriculas. Reforma de Gremios.

12 Els estatuts del gremi de Mataró van servir de model per redactar els estatuts de la resta de gremis d'Espanya. Només canviaven el nom de la localitat i el sant patró que triava cada gremi. AMDAB. Matrícula. Reforma de Gremios. Leg. 1909. *Estatutos del gremio de mareantes de Mataró*. 1828. A Palamós sí que es conserven. SAMP. Fons de confraries. Gremio de Mareantes de Palamós. *Estatutos*.

tenyidors i altres estris que posseïssin en comú. S'aconseguia així manllevar el control dels gremis de l'autoritat eclesiàstica.¹³

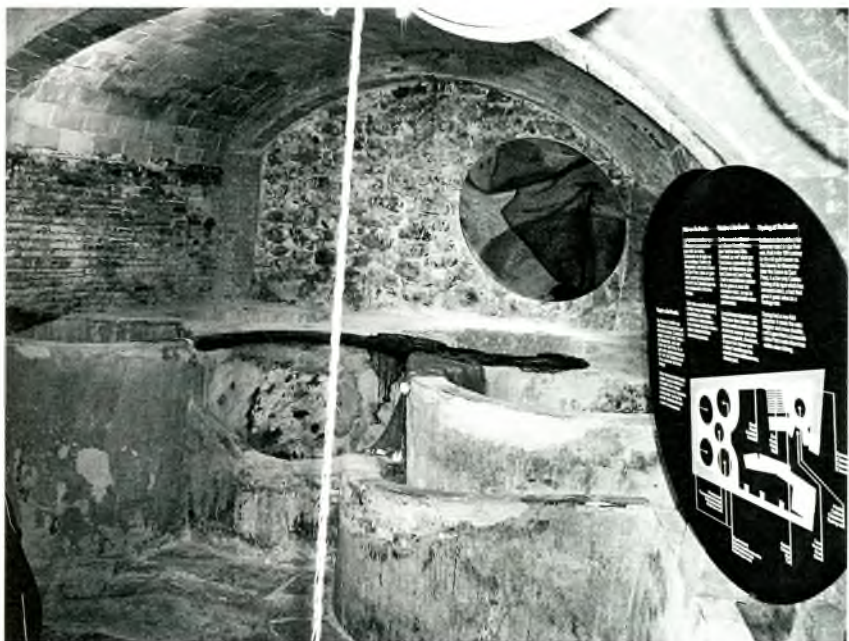
Per a la Matricula, la fiscalització dels diners, els ingressos i el destí de les despeses del gremi eren un mecanisme fonamental de control. Cap a 1830, els pescadors de Palafrugell havien de pagar a la caixa gremial el dos per cent del peix capturat, així com tres rals per cada vegada que utilitzessin el tenyidor comunal. S'esborraren dels estatuts les despeses vinculades a les processons i les altres demostracions de religiositat i festivitat col·lectiva, perquè donaven peu a tota mena d'irregularitats. També es suprimia la capacitat d'interposar plets judicials. Només es permetien alguns actes pietosos, com la celebració d'una processó el dia patronal, que a Palafrugell continuà vinculat a sant Pere.¹⁴ Els diners sobrants es destinarien a l'auxili dels més necessitats i a la promoció i suport de la gent de mar: pensions als pobres i malalts, als cridats a campanya, medicines, la reposició de les infraestructures i estris del gremi i altres serveis de caràcter col·lectiu.

Amb els diners del fons s'obria una línia de crèdit dirigida als agremiats que perdessin els mitjans de treball o que volguessin iniciar-se en l'activitat. La política pesquera de l'administració volia així solucionar un dels principals reptes del sector a principis de segle XIX: la incipient entrada del capitalisme a la pesca de la mà de noves tècniques molt més productives, que suposaven una progressiva proletarització dels pescadors més pobres. Si molts dels ormeigs tradicionals eren ja inaccessibles a la majoria, els nous sistemes de pesca com el bou estaven en mans d'unes poques companyies privilegiades, la producció de les quals competia als mercats del peix amb la dels pescadors locals. L'acaparament dels mitjans de producció a les mans de pocs armadors comportava un empitjorament de la situació econòmica del col·lectiu.¹⁵ Els crèdits del gremi havien de permetre que els remitgers, segons els estatuts de Palamós, aconseguissin "*ser propietarios de estos utiles aparejos [de pesca] evitando de este modo el que los individuos de matriculas sean*

13 A Palamós aquest procés fou més traumàtic i generà un seriós conflicte. SAMP. Fons de confraries. Gremio de Mareantes. Correspondència. [s.d.] No sabem que això afectés el finançament del temple i les activitats parroquials de Palafrugell.

14 Així s'especifica al memorial enviat a Marina. AMDAB. Matriculas. Reforma de Gremios.

15 FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ, C., "El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII". Dins *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura*. Lleida: Editorial Milenio, 1999, p. 61-75.

Interior del restaurat tenyidor de Sa Perola, avui oficina de turisme de Calella. AMP.

unos meros dependientes de los terrestres acaudalados que les facilitan dichos artes con imoderadas y gravosas condiciones", per evitar que *"se emplean como simples jornaleros y no como propietarios"*. Però malgrat tot, la mesura no impedí una progressiva polarització entre armadors i la marineria.

LIBERALITZACIÓ DE LA PESCA I ACCIÓ MUTUALISTA

Efectivament, per als sectors més liberals de final de segle XIX els gremis de mar, amb els seus privilegis i prerrogatives, perjudicaven la introducció del capitalisme a la pesca i la modernització del sector, però continuaven essent una salvaguarda i recurs d'auxili per als molts pescadors més deseparats. Per això, la lenta agonia i final abolició dels gremis el 1868 –que obri la porta a la proliferació de l'arrossegament i a unes noves relacions de producció més dures¹⁶–, no impedí que molts gremis canviessin el nom i es reconver-

¹⁶ A final de segle XIX corrien pels mars de Palafrugell fins a 8 parelles. La motorització i la modernització de la flota va arraconar les velles parelles. Al 1929 va plegar l'última, i el pintor Sert les va comprar per portar-les al seu mas de Castell.

tissin en entitats de socors mutus i assistència social de naturalesa privada. A Palafrugell es creà el 1892 la *Cooperativa La Pescadora de Calella*, una entitat mutualista amb seu al carrer de les Voltes de Calella que arribà a tenir el 1916 cent vint i nou socis.¹⁷

La vida quotidiana dels pescadors catalans de principis de segle XX estava travessada per diversos problemes. L'alt preu de la sal, l'elevada fluctuació dels preus del peix, la manca d'infraestructures als ports, la manca de canals de comercialització, els conflictes sorgits de l'ús del bou o els perjudicis que causava la pesca amb dinamita amenaçaven la continuïtat de les tècniques tradicionals i la subsistència de moltes famílies.¹⁸ No obstant això, un dels inconvenients principals del col·lectiu era el seu baix nivell d'instrucció, que el deixava a mercè dels intermediaris. Un observador contemporani afirmava que: "*Pedir educación á los pescadores, salvo muy contados casos, es pretender un imposible (...) Los ancianos carecen completamente de instrucción, y los jóvenes, sólo pueden aprender algo hasta los diez ú once años, que los sacan de las escuelas para dedicarlos a la pesca, después ya no vuelven á ocupar nada de aprender, así que se nota un grandísimo atraso en ellos...*"¹⁹

Molt probablement fos aquesta manca de formació el que el 1912 motivà la creació de la societat Instrucción y Pesca de Calella de Palafrugell, associació amb la missió de "*atender devidamente a la instrucción, educación y moralidad de los niños y a las necesidades y protección de los marineros y sus familias*".²⁰ L'associació conjugava la vocació mutualista, "*...ayudarse mutuamente en caso de temporal, peligro de naufragio, fuego u otra necesidad*", amb l'objectiu concret de l'educació dels fills dels pescadors: "*Mandar a la escuela de la sociedad a sus hijos o encomendados mayores de cuatro años y menores de doce*". L'entitat, hereva de l'antic *gremio de mareantes*, gestionava el tenyidor de Sa Perola, amb el que finançava part de les seves activitats, al costat de "*cuotas, entradas, multas, alquileres y donativos*". Amb aquells diners, gestionava l'Escola Pública de Calella per formar els fills dels pescadors locals. També tenia una vessant més corporativa, en tant que els socis es veien obligats a

17 ESTEVA, M., *Calella: de la pesca al turisme*. Palafrugell: Ajuntament, 2001, p. 73.

18 LLEÓ, J.M., "La pesca marítima en España 1920. Costas de Catalunya." *Boletín de Pesca*, 192, núm. 85, p. 165-175.

19 RODRÍGUEZ SANTAMARÍA, B., *Los pescadores del norte y noroeste de España*. Madrid: Impr. Alemana, 1916, p. 22.

20 AMP. Fons Gremi de Sant Pere. *Estatutos de la Sociedad Instrucción y Pesca de Calella de Palafrugell*, 11 de desembre de 1912.

Pescadors de Calella. AMP. Col·lecció Montserrat Niell

respectar “...las diferentes formas de pescar que se usan en la localidad así como observar las reglas y costumbres seguidas hasta el presente”. És possible que així el tenyidor de Sa Perola s'erigís en espai de resolució de conflictes.

El creixement de l'associació Instrucción y Pesca, i la posterior escissió en forma de *Germandat de Calella* el 1926 s'emmarquen en un nou auge de l'associacionisme pesquer arreu de l'Estat espanyol. Entorn de 1920, l'Estat, a través de la figura d'Alfredo Saralegui, inicià una campanya de foment de la creació de pòsits de pescadors, emparats per l'administració i recolzats econòmicament per la *Caja Central de Crédito Marítimo*, que en finançava la instauració. Els pòsits, entitats apolítiques i laiques per definició, havien de constituir l'eina per redimir una classe pescadora generalment pobre i sotmesa, a través de la creació mancomunada d'infraestructures, botigues d'estris de pesca, serveis assistencials i l'organització dels canals de comercialització del peix.²¹ Però aquesta voluntat unificadora topà a Catalunya amb la creixent fractura de la societat civil i l'aprofundiment dels sentiments de classe en el món de la pesca. A partir de 1920, les diferents entitats de pescadors, immerses en un procés de capitalització dels mitjans de producció, adoptarien un

21 ANSOLA, A., “Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus pósitos de pescadores (1915-1936)”, *Historia Social*, 2007, núm. 57, p. 3-26.

fort component classista, símptoma de la futura confrontació civil espanyola.

No queda clar si la fundació de la Germanat de Calella el 1926, arran d'una escissió, responia només al desacord amb directiva de l'associació Instrucción y Pesca de no pagar l'assistència a un pescador ferit per un petard mentre pescava amb dinamita. Possiblement també hi jugués algun element de discussió interna pel creixement a les aigües de la vila de l'arrossegament modern, que generà autèntics maldecaps als pescadors calellencs. La germanat de Calella va créixer ràpidament fins al 120 socis inscrits el 1930. La seva missió era, com la seva precursora, mutualista i previsor. Els socis pagaven 2 pessetes cada mes, rebent 2 pessetes diàries si no podien treballar per accident.²²

Per últim, la *Sociedad Pósito Pescador de Calella de Palafrugell* era l'entitat més propera al perfil redemptor i classista de l'associacionisme marítim català de la dècada de 1930, molt similar a entitats com el *Montepío de Obreros Pescadores de Catalunya - Palamós*. Van ser entitats de poc recorregut però de gran càrrega ideològica, en un moment de fortes convulsions socials prèvies a la guerra civil.²³ Segons Esteva, el *Pósito Pescador Calella* venia a ser una sucursal de la *Cooperativa la Económica*, de Palafrugell. En els seus estatuts, firmats els 28 d'agost de 1936, consta que havia de ser una entitat "*que persigue la completa redención de la clase, extendiendo la cultura entre sus asociados estableciendo a su favor los distintos seguros sociales y explotando sin el auxilio de intermediarios la industria pesquera*".²⁴

LA DARRERA ETAPA DEL GREMI DE SANT PERE DE PALAFRUGELL

El període posterior a la Guerra Civil és l'inici de la decadència de la pesca a Palafrugell, i per extensió del seu teixit associatiu. En l'àmbit estatal, l'administració franquista, com havia fet al seu torn la Matricula al segle XVIII, aprofità ben aviat el teixit asso-

²² ESTEVA, M. *Calella...*, op. cit., pàg. 73.

²³ Per a un visió general d'aquest període ALEGRET, J.L.; GARRIDO, A., *Història de la confraria de pescadors de Palamós*. Palamós: la confraria, 2004, p. 65-78.

²⁴ AMP. Fons Gremi de Sant Pere. *Reglamento de la Sociedad Pósito Pescador de Calella de Palafrugell*. 28 d'agost de 1936.

Centre d'Interpretació de Sa Perola, espai dedicat a la història dels pescadors i del Gremi de Sant Pere de Calella de Palafrugell. AMP

ciatiu per instaurar una nova administració pesquera. Les noves “confraries de pescadors”, instaurades per llei a partir de 1943, es convertiren en cèl·lules bàsiques de la gestió de la pesca nacional, integrant-se orgànicament a l'Estat a través del Sindicato Vertical de la Pesca com corporacions de dret públic. Aquesta figura és la que, amb modificacions menors, ha arribat fins als nostres dies a quasi tots els ports de l'Estat espanyol.²⁵

Les restes del vell gremi de Calella, reagrupat sota el Gremio de San Pedro, no es va reconvertir en confraria de pescadors, com sí que va fer el palamosí Pósito de Pescadores el 1947. De fet, el sector pesquer a Palafrugell estava des d'inici de segle XX en franca decadència. Les parelles de bous, per exemple, van deixar de pescar a la dècada de 1920 en ser incapaces de competir amb l'arrossegament modern, amb les *vaques* motoritzades. El

25 ALEGRET, J.L., “Del corporativismo dirigista al pluralismo democrático: las Co-fradías de Pescadores de Cataluña”, *Eres: Serie de Antropología*, 1990, Vol. II, núm. 1, p. 161-172.

port de Palamós, amb unes infraestructures més adequades, va concentrar la flota a partir de la dècada de 1930. El pintor Sert va comprar les últimes barques de bou de la vila per dur-les al seu mas de Castell.²⁶

Al 1950 encara pescava un art de platja a Llafranc, però va desaparèixer poc temps després. L'únic que es va mantenir a Calella durant la postguerra van ser les teranyines i els arts menors. Les teranyines, o embarcacions dedicades a la pesca d'encerclament, formaren durant dècades una estampa singular de la Calella més pesquera. Les tres que sobrevisqueren a la Guerra Civil van abandonar l'activitat a la dècada de 1960 atesa la seva incapacitat de competir amb la flota més moderna. Només va continuar a Palafrugell una petita flota artesanal, manada per pescadors que compaginaven el treball en mar amb el treball en terra i amb la cada cop més incipient indústria turística.²⁷

Després de la guerra el tenyidor de Sa Perola va restar en funcionament per donar servei al sector pesquer supervivent. Cap a 1940 tenyien a la "Caldera del Gremio de San Pedro" 29 pescadors, que pagaven una quota inicial de 12 pessetes i un tant per cada tenyida, entre 1 i 2 pessetes. Els ingressos del gremi s'arrodonien amb el lloguer del pis superior del tenyidor, que al llarg dels anys va ser ocupat per diverses famílies de pescadors.²⁸

La missió del gremi, però, havia canviat en el transcurs de la guerra. Segons Narcís Cortey, pescador de Calella, el gremi de la segona meitat de segle XX havia abandonat completament el vessant assistencial i mutualista, i es limitava a gestionar el perol de tenyir. Cada any un pescador s'encarregava del tenyidor, donar tanda als pescadors, cobrar el tint, portar els comptes i pagar les despeses. L'assistència sanitària es cobria en una de les dues mütues que existien a Calella, una d'elles instal·lada a les antigues escoles.

La decadència del gremi és paral·lela a la del número de pescadors i a l'ús del tenyidor. Si el 1941 disset pescadors feien 47 tenyides a Sa Perola, el 1963 hi tenyí l'últim. L'avenç del turisme i

26 GARRIDO, A., "Pescar a Calella en temps de Sa Perola". Dins SALA, B. *Sa Perola...*, op. cit., pàg. 128.

27 ESTEVA, M., *Calella...* op. cit. pàg. 134.

28 AMP. Fons Gremi de Sant Pere. *Llibre de comptes del Gremi de Sant Pere*, 1941-1962.

les xarxes confeccionades amb fibres sintètiques foren el cop definitiu al tenyidor de Sa Perola. El cotó i el niló convisqueuren durant un breu període, però les qualitats de la fibra van fer desaparèixer el cotó de les xarxes i amb ell la necessitat de tenyir-les.

La incapacitat de mantenir l'edifici sense ingressos –només es va conservar el lloguer del pis superior– motivà el Gremi de Sant Pere a cedir-lo l'any 1986 a l'Ajuntament a canvi que es destinés el local a ús públic.²⁹ El 1987 s'inaugurà l'oficina de turisme a les instal·lacions de l'antic tenyidor, i el març de 2010 ha estat inaugurat, al pis superior, el nou centre d'interpretació de Sa Perola, un projecte impulsat per l'Ajuntament de Palafrugell en col·laboració amb el Museu de la Pesca, que parla de la pesca a Calella, del territori i del patrimoni marítim i pesquer, de la vida dels seus pescadors i les seves associacions.

29 Joan Badia recollia la notícia del nou ús donat a Sa Perola a "Un vell local de tenyir xarxes de pesca fa d'oficina de turisme", *Avui*, 1 d'agost de 1987, on ho definia com un "gest d'elevat civisme".

BIBLIOGRAFIA

- LÓPEZ, E., "Derechos de propiedad informales y gestión comunal de las pesquerías en el País Vasco. Un enfoque ecológico-institucional." *Revista de Historia Económica*, 2003, vol. 21, núm. 1, p. 11-50.
- GARRIDO, A., *Pesca i associacionisme al litoral de Girona: la confraria de Sant Pere de Palamós (segles XVII-XVIII)*. Girona: Universitat de Girona. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 2006.
- Llibre de Privilegis de Palafrugell (1250-1724)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2007.
- Notes i dietari de la família Fina*. Palafrugell: Ajuntament, 1998.
- SALA, B., *Sa Perola i la pesca a Calella*. Palafrugell: Ajuntament, 2008.
- PÉREZ, A. *L'art religiós a Palafrugell*. Palafrugell: Ajuntament, 2007.
- MATEO OVIEDO, J., *Con arte y parte: los pescadores del Empordà en el siglo XVIII* [tesina de llicenciatura]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2001.
- LÓPEZ, O.; MIRABET, M., "La Institucionalización de la Matricula de Mar: textos normativos y consecuencias legales para la gente de mar y de maestranza". Dins MARTÍNEZ SHAW, Carlos (ed.), *El Derecho y el Mar en la España moderna*. Granada: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Granada, 1995, p. 217-239.
- FERNÁNDEZ, R.; MARTÍNEZ, C., "El despliegue de los bous catalanes en el siglo XVIII". Dins *Historia moderna, historia en construcción: Economía, Mentalidades y Cultura*. Lleida: Editorial Milenio, 1999, p. 61-75.
- ESTEVA, M., *Calella: de la pesca al turisme*. Palafrugell: Ajuntament, 2001.
- LLEÓ, J.M., "La pesca marítima en España 1920. Costas de Catalunya." *Boletín de Pesca*, 1923, núm. 85, p. 165-175.
- RODRÍGUEZ SANTAMARÍA, B., *Los pescadores del norte y noroeste de España*. Madrid: Impr. Alemana, 1916, p. 22.
- ANSOLA, A., "Una pesca feliz: Alfredo Saralegui y sus pósitos de pescadores (1915-1936)". *Historia Social*, 2007, núm. 57, p. 3-26.
- ALEGRET, J.L.; GARRIDO, A., *Història de la confraria de pescadors de Palamós*. Palamós: la confraria, 2004, p. 65-78.
- ALEGRET, J.L., "Del corporativismo dirigista al pluralismo democrático: las Cofradías de Pescadores de Cataluña" *Eres: Serie de Antropología*, 1990, Vol. II, núm. 1, p. 161-172.